

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ ЗМІСТУ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ФУНДАМЕНТАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття розглядає одну з важливих проблем сучасності у сфері теорії навчання – проблему добору змісту освіти як у загальноосвітній школі, так й у вищих навчальних закладах. Автор аналізує окреслену проблему з огляду на сучасний процес фундаменталізації змісту освіти. Метою статті є запропонувати відповідні принципи систематизації та добору змісту освіти, дотримання яких забезпечать оптимальну організацію та проведення навчальної роботи в умовах фундаменталізаційних процесів. Відповідно до мети рекомендовано принципи відбору змісту освіти, до яких автор відносить орієнтацію змісту освіти на функціональне використання одержаних знань (профільне/ професійне спрямування знань, їх практична значущість); здійснення добору змісту освіти зважаючи на фундаментальний характер знання (можливість здобувати нове знання на основі вже отриманого); сучасний характер знання, що відповідає вимогам суспільства, відображає існуючий стан речей; та орієнтацію змісту освіти на формування особистісних цінностей учнів і студентів.

Ключові слова: зміст освіти, організація навчання, принципи добору змісту освіти, фундаменталізація, фундаменталізація змісту освіти.

Постановка проблеми. В умовах нових змін у житті суспільства, країни, нації ні в кого не викликає сумнівів потреба майже кардинально змінювати підходи до освіти в цілому, й до змісту освіти зокрема. Важко відійти від минулого та сконцентруватися на майбутньому, так само важко відкинути прийняті та вкорінені норми радянського підходу до добору змісту освіти в як в загальноосвітній школі, так і в вищих навчальних закладах, який переконував, що людина повинна знати все й багато з усіх галузей знань та мати практичні навички у всіх сферах діяльності. Чи потрібне було те знання в подальшому житті, чи робило воно учнів та студентів щасливішими – ніхто не замислювався над цими запитаннями.

Наразі освітяни все більше схиляються до думки, що перспективним засобом реалізації відбору необхідного змісту у системі середньої та вищої освіти в Україні є його фундаменталізація. Відтак, нового значення питання формування системи знань у процесі фундаменталізації змісту освіти набувають у старшій школі в умовах профільного навчання та у вищій школі під час професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фундаменталізації навчального процесу як умови поліпшення його якості досліджується Г. О. Васьківською, С. У. Гончаренком, М. М. Ковтонюк, І. П. Кузьміною, В. С. Ледньовим, Є. В. Лузік, Л. З. Тархан та ін. Зокрема, С. У. Гончаренко наголошує, що фундаменталізація освіти повинна виступати провідним орієнтиром сучасних освітніх реформ і розглядатися як дидактичний принцип у парадигмі освіти [2]. Багато праць присвячено й проблемі організації навчального процесу у відповідності до низки дидактичних принципів, які сучасні науковці розуміють: як закономірності навчального процесу, що регулюють навчальну діяльність, зберігають своє загальне значення при вивченні всіх дисциплін і на всіх етапах навчання (Савченко О. Я.); як категорії дидактики, які характеризують навчання відповідно до його мети і визначають зміст, методи і форми навчання (Данилов М. О., Скаткін М. М.); вихідні положення, які визначають процес навчання – зміст, принципи, методи, засоби, форми (Оніщук В. О., Паламарчук В. Ф.); нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу (Бондар В. І., Краєвський В. В., Хуторської А. В.) і т.д.

Мета статті. Ефективність формування системи знань учнів та студентів залежить від ефективності функціонування всієї сукупності освітніх компонентів. Тому метою нашої статті є запропонувати відповідні принципи систематизації та добору змісту освіти, дотримання яких забезпечать оптимальну організацію та проведення навчальної роботи в умовах фундаменталізаційних процесів як у старшій школі, так і у вищих навчальних закладах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оскільки фундаменталізація навчання є цілісним і багатовимірним процесом удосконалення освітньої системи, його варто розглядати як сукупність основних умов для розвитку особистості учнів та студентів. Беззаперечно, формування системи знань в умовах фундаменталізації навчального процесу успішно здійснюється через

визначення певної мінімальної кількості таких знань, необхідних для підготовки як учнів, так і студентів продовжувати освіту та обрати професію, самореалізуватися в ній. Ще однією запорукою успіху фундаменталізаційних процесів в змісті освіти є інтеграція знань через міжпредметні зв'язки, оскільки фундаментальна підготовка не може полягати лише в опануванні традиційними фундаментальними предметами, а й в ґрунтовності, глибині засвоєння та структурованості знань, що веде до формування мислення, світогляду, культури, професійної компетентності тощо.

Такий процес не може відбуватися без дотримання в навчальному процесі принципів, які визначають особистісну та творчу орієнтацію навчання. До них належать: узгодження педагогічного й особистісного цілепокладання учнів та студентів, відбір освітньої траєкторії, принцип метапредметних зв'язків, продуктивності навчання, пріоритету освітнього продукту над зовнішнім змістом освіти, ситуативності навчання та освітньої рефлексії [6, с. 85].

Учений-дидакт В. І. Бондар виділяє ще й принципи, які регулюють мету й завдання процесу навчання та забезпечують орієнтацію освітян на особистість як учня, так і студента, що допомагають у виборі змісту навчання, регулюють його операційно-діяльнісний компонент та оцінюють його результативність [1].

Зараз, коли питання оптимізації та фундаменталізації освіти викликають багато суперечок, завданням освітян стає переоцінка всього навчального матеріалу з поглядів доречності, практичності, необхідності тощо. Керуючись науковим доробком відомих дослідників та розумінням, що вчителям-предметникам і викладачам вишів важко самостійно проаналізувати, який саме матеріал повинен лишитися, а який, за бажанням, учень/ студент може опанувати самостійно чи взагалі відмовитися від нього, ми пропонуємо чотири основні принципи (критерії), які можуть суттєво полегшити роботу педагогам. Ми вважаємо, що доцільним є аналіз змісту освіти з позиції його відповідності хоча б одному з чотирьох критеріїв (в ідеалі двом-трьом), якщо зміст не можна виправдати жодним з них, варто задуматися над тим, чи потрібен від взагалі для вивчення в інваріантному компоненті.

Такими принципами-критеріями ми виділили наступні: 1) орієнтація змісту освіти на функціональне використання одержаних знань (профільне/ професійне спрямування знань, їх практична значущість); 2) здійснення добору змісту освіти зважаючи на фундаментальний характер знання (можливість здобувати нове знання на основі вже отриманих); 3) сучасний характер знання, що відповідає вимогам суспільства, відображає існуючий стан речей; 4) орієнтація змісту освіти на формування особистісних цінностей.

Варто розглянути детальніше кожен з названих принципів.

Принципу орієнтації змісту освіти на функціональне використання одержаних знань легко дотримуватися, коли зважати на те, що знання повинні носити профільне/ професійне спрямування або мати практичну значущість для особистості у майбутньому.

Студенти чітко повинні усвідомлювати значущість знань як особистісну, так і для їх майбутньої професійної діяльності. Це веде до необхідності збагачувати зміст навчання професійно-орієнтованим цікавим матеріалом, показувати їх взаємозв'язок, формувати пізнавальний інтерес, сприяти адекватній самооцінці своїх можливостей, прагненню до самовдосконалення, формувати відповідальне ставлення до майбутньої професійної діяльності, відповідальність за власні дії тощо. Можна сміливо стверджувати, що професійне навчання спрямоване на формування єдиної життєвої, світоглядної, наукової, культурної та професійної компетентності студентів, що забезпечить їх подальше самовдосконалення та самореалізацію. Професійне навчання передбачає активізацію навчальної діяльності, через збільшення інтелектуального напруження, інтенсивне опанування спеціальних знань, умінь, навичок відповідного напрямку, підвищення рівня самоорганізації, самостійності у навчальній діяльності і життєдіяльності.

Навчання повинно орієнтуватися не на пасивне розуміння та засвоєння матеріалу, а на активне його використання, тобто рівень сформованості системи знань варто визначати не лише через їх кількість та ступінь засвоєння, а й через готовність використовувати ці знання в повсякденній та майбутній професійній діяльності. Саме в діяльності поняття застосовуються, узагальнюються, закріплюються, розвиваються, наповнюються змістом, що є обов'язковою умовою формування тих чи інших рис особистості.

Саме так варто подивитися на програми всіх предметів і дисциплін та передбачити створення змісту навчальних підручників, основних засобів їх реалізації. Знання повинні набувати спрямованості у майбутнє, активізувати процеси прогнозування майбутньої професійної діяльності тощо.

Принцип здійснення добору змісту освіти зважаючи на фундаментальний характер знання. Тобто, фундаментальними знаннями, на нашу думку, можна вважати ті знання, без яких не можливо опанування нових знань, які є основою для подальшої освіти.

Сучасна освіта базується на обов'язковості вивчення конкретно визначеної кількості, обсягів дисциплін на різних ступенях навчання і чітко визначеній оптимальній кількості понять і термінів на кожному її рівні, узгодженості і ясності щодо основних понять та термінів. Таким чином, основною умовою для всіх без винятку дисциплін, насамперед, є визначення певної мінімальної кількості таких знань, необхідних для підготовки студентів продовжувати освіту, обрати професію тощо. Тут не можна говорити лише про опанування традиційними фундаментальними предметами, а мова йде про ґрунтовність, глибину засвоєння та структурованість знань, що веде до формування мислення, світогляду і культури.

Результатом фундаменталізації навчання передбачається підвищення якості освіти і рівня компетентності фахівців через модернізацію змісту навчальних дисциплін та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Завданням фундаменталізації сучасної освіти є створення умов для виховання та формування сучасного наукового мислення, внутрішньої потреби саморозвитку, самоосвіти продовж життя людини.

А оскільки життя людини в суспільстві та виробнича діяльність фахівців має інтегрований характер, тому й система знань, умінь та навичок теж повинна мати інтегрований характер. При цьому необхідно враховувати наступний чинник: жоден окремо взятий навчальний предмет не спроможний забезпечити формування світогляду людини. Лише обдумане впровадження інтегрованих процесів, їхніх дидактичних аналогів у зміст, форми та методи навчання формує знання, які відповідатимуть вимогам часу [5].

М. І. Махмутов стверджує, що інтеграція наук викликана потребами пізнання єдиного світового процесу, а науковий світогляд не може бути просто сумою специфічних для кожної науки уявлень про світ [7]. Саме тому інтегровані процеси сприяють формуванню єдності знань у всіх її формах і типах: змістовому, структурному, логіко-гносеологічному, науково-організаційному, лінгвістико-семіотичному, методичному.

Принцип сучасного характеру знання легко впровадити, якщо конкретно усвідомити, а відповідно, й оцінювати весь матеріал з позиції «хто я є зараз» і «що мене хвилює зараз». Саме така відповідність вимогам суспільства й відображення існуючого стану речей має втілюватися у змісті всіх дисциплін. Тобто, зараз ми ведемо мову про особистість – громадянина України, незалежної держави, який пишається своєю країною; про особистість – людину серед інших людей, людину у суспільстві; про особистість високоморальну тощо. Цей принцип реалізується в навчанні через поєднання соціального, культурного, політичного життя народу. Тут немає місця застарілим знанням, неактуальній інформації, чужим поглядам.

Суттєвим у навчальному процесі є створення максимально наближених до реальних умов, активного використання здобутих знань, умінь і навичок у сучасних ситуаціях (наукові дискусії, участь у міжнародних наукових конференціях і семінарах, обговорення наукової літератури, участь у різноманітних клубах, гуртках, наукових товариствах, спілкування за допомогою Інтернету варто поєднати з практичною діяльністю тощо). Цей принцип реалізується в навчанні через поєднання соціального, культурного, політичного життя народу з впливом на особистісну сферу, через застосування професійних теоретичних знань у реальній практичній діяльності тощо.

Принцип орієнтації змісту освіти на формування особистісних цінностей не потребує детального аналізу. Про нього написано і сказано достатньо. Духовні цінності є основою, головною складовою внутрішнього світу особистості, її духовності, що характеризується хорошим ставленням людини до її оточуючих, турботою, увагою, готовністю прийти на допомогу, поділити радість й горе. Об'єктивна користь духовної діяльності людини діалектично пов'язується з її суб'єктивною безкорисливістю, де нагородою є задоволення під час пізнання навколишнього світу. Роль цінностей дуже важлива як в житті кожної окремої людини, так і в житті цілого суспільства. Завдяки їм особистість відбирає інформацію в процесі комунікації, встановлює соціальні відносини, взаємодії тощо. Формування емоцій та переживань також значною мірою пов'язані з цінностями, тому вони мають велике значення в навчальному процесі.

Головне завдання педагога в реалізації цього принципу – керувати формуванням емоцій, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на

ній. Навчальний зміст повинен бути направлений на формування ціннісних орієнтацій особистості, загальнолюдських цінностей.

Висновки

Таким чином, у світлі сучасних реалій, в які залучена наша країна, ми потребуємо негайних продуктивних підходів до добору змісту як середньої, так і вищої освіти. Для полегшення та оптимізації цього процесу нами запропоновані наступні принципи: орієнтація змісту освіти на функціональне використання одержаних знань (профільне/ професійне спрямування знань, їх практична значущість); здійснення добору змісту освіти зважаючи на фундаментальний характер знання (можливість здобувати нове знання на основі вже отриманих); сучасний характер знання, що відповідає вимогам суспільства, відображає існуючий стан речей; орієнтація змісту освіти на формування особистісних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Бондар, В. І. Дидактика : Підручник для студентів вищих пед. навч. закл. [Текст] / В.І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
2. Гончаренко, С. У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип [Текст] / С.У. Гончаренко // Шлях освіти. – 2008. – №1. – С. 2–6.
3. Данилов, М. О. Дидактика средней школы [Текст] / М.О. Данилов, М.М. Скаткин. – М., 1976. – 245 с.
4. Дидактика современной школы : Пособие для учителей [Текст] / [Б. С. Кобзарь, Г.Ф. Кумарина, Ю. А. Кусый и др.] ; Под ред. В. А. Онищука. – К. : Рад. шк., 1987. – 351 с.
5. Козловська, І. М. Проблеми дидактичної інтеграції: теоретичні основи [Текст] / І. М. Козловська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 5. – С.177–182.
6. Краевский, В. В. Основы обучения. Дидактика и методика : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
7. Махмутов, М. И. Вопросы интегративного потенциала дидактики [Текст] / М. И. Махмутов, Н. А. Артемьева // Проблемы интеграции процесса обучения в СПТУ: Сб. научн. тр. – М. : Изд-во АПН СССР, 1989. – С. 4–42.
8. Паламарчук, В. Ф. Взаємозв'язок навчання і розвитку учнів в аспекті реформи школи : Метод. лист для вчителів і керівників шкіл, гімназій, ліцеїв [Текст] / В. Ф. Паламарчук. – К. : Товариство «Знання» України, 2002. – 46 с.
9. Савченко, О. Я. Дидактика початкової школи [Текст] / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 366 с.

Н. В. Захарчук

ПРИНЦИПЫ ОТБОРА СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ФУНДАМЕНТАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Резюме. *Статья рассматривает одну из важных проблем современности в области теории обучения – проблему отбора содержания образования как в общеобразовательной школе, так и в высших учебных заведениях. Автор анализирует проблему, учитывая современный процесс фундаментализации содержания образования. Целью статьи является предложить соответствующие принципы систематизации и отбора содержания образования, соблюдение которых обеспечат оптимальную организацию и проведение учебной работы в условиях фундаментализационных процессов. Соответственно цели, в статье рекомендуются принципы отбора содержания образования, к которым автор относит ориентацию содержания образования на функциональное использование полученных знаний (профильное / профессиональное направление знаний, их практическая значимость); осуществление отбора содержания образования ввиду фундаментального характера знания (возможность получать новое знание на основе уже полученных); современный характер знания, которое отвечает требованиям общества, отражает существующее положение вещей; ориентацию содержания образования на формирование личностных ценностей.*

Ключевые слова: *содержание образования, организация обучения, принципы отбора содержания образования, фундаментализация, фундаментализация содержания образования.*

N. Zakharchuk

**PRINCIPLES OF EDUCATION CONTENT SELECTION IN THE CONTEXT
OF FUNDAMENTALIZATION**

***Summary.** The article considers one of the most important issues of the theory of education nowadays - the problem of selection of education content in secondary and higher education. The author analyzes outlined problem in the course of the current process of curriculum fundamentalization. The article aims to offer relevant principles of systematization and selection of education content, compliance with which will ensure optimal organization and conduct of educational work in fundamentalizational processes. The paper proposes the principles of selection of education content, to which the author adds orientation of education content on the functional use of the obtained knowledge (profile / professional knowledge orientation, their practical significance); implementation of education content selection taking into account fundamental nature of knowledge (the ability to acquire new knowledge from already obtained); modern character of knowledge, that meets the requirements of society and reflects the today's situation; orientation of educational content on the formation of personal values.*

***Key words:** content, organization of teaching, principles of selection of education content, fundamentalization, fundamentalization of education content.*